

WYDAWNICZE DZIEJE TWÓRCZOŚCI HELENY MNISZKÓWNY W LATACH 1909–1989

Twórczość Heleny Mniszkówny zawsze budziła skrajne reakcje. Dla znawców (krytyków i recenzentów) stanowiła symbol kiczu, dla dużej części czytelników „zwykłych”, „potocznych”² – pożądany obiekt lektury, przy czym zarówno wśród jednych, jak i drugich trudno byłoby znaleźć kogoś, kto nie znałby miłosnej historii Stefanii i Waldemara. Swego czasu zdobycie egzemplarza debiutanckiej powieści pisarki graniczyło niemalże z cudem, a byli podobno i tacy, którzy chcieli dokonać wymiany: *Trędowata* za starodruk należący do króla Zygmunta Augusta (Kalita, 1993). Sława Mniszkówny wciąż trwa, a w ostatnich dekadach jej postać i dorobek stały się przedmiotem pierwszych profesjonalnych analiz³.

Jest to oczywiście związane ze zmianami paradygmatu uprawiania historii i teorii literatury, zainteresowania się przez badaczy nie tylko arcydziełami czy ogólnie tzw. literaturą wysoką, ale także – adresowanymi głównie do czytelników o relatywnie niskich kompetencjach lekturowych – tekstami kultury popularnej, a więc powielającymi wypracowane schematy gatunkowe, proponującymi wyraźne rozstrzygnięcia aksjologiczne, oraz pełniącymi przede wszystkim „funkcję kompensacyjną i ludyczną” (Żabski, 2006,

¹ Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.

² Na temat typologii czytelników i ich stosunku do lektury zob. m.in. Kostecki (2008).

³ Z publikacji książkowych wymienić trzeba przywoływaną już pracę Tomasza Kality, poświęconą odkrywaniu pierwowzorów bohaterów poszczególnych utworów i weryfikacji poglądów na temat życia pisarki (pozbawioną jednak niestety aparatu naukowego a bardziej precyzyjnie – lokalizacji wykorzystanych źródeł) oraz książkę Justyny Lewczuk (2003), zawierającą rekonstrukcję biografii Mniszkówny (ze wskazaniem wątków autobiograficznych w jej utworach), opis schematycznych rozwiązań fabularnych w niektórych tekstach, a także socjologiczną analizę fenomenu pisarki. Ukazały się też dwie publikacje zbiorowe: (Stępnik, Gabryś, red., 2009; Szaniawska, Miazek, Osiał, red., 2010). Pierwsza z nich to zbiór artykułów poświęconych interpretacji tekstów Mniszkówny, druga przedstawia jej biografię. Z prac drobniejszych warto przywołać artykuły: Marii Bujnickiej (1988; 1998), a także Ewy Mrowczyk (1996).

s. 310–316). Jak się wydaje, próbując zrozumieć fenomen literatury popularnej, nie wystarczy jednak skupić się na analizie samych tekstów: ich szeroko rozumianej poetyki i repertuaru propagowanych wartości, trzeba też odtworzyć ich funkcjonowanie, a więc w pierwszej kolejności opisać realizację książkowe utworów i zrekonstruować ich obecność na rynku wydawniczo-księgarskim⁴. Już bowiem Janusz Dunin pisał, że na nawiązanie swego dialogu z książką ma wpływ także jej forma, a nośnik może determinować zarówno zasięg czytelnictwa, jak i odbiór tekstu (Dunin, 1982).

Prezentowany szkic mieści się w tym właśnie nurcie badań. Jego celem jest przedstawienie dziejów edytorskich twórczości Mniszkówny w latach 1909–1989, a więc od pojawienia się na rynku księgarskim pierwszej edycji *Trędowatej* po symboliczny koniec Polski Ludowej. Interesowały mnie wydania książkowe⁵ z obszaru Polski w jej granicach historycznych, a także z Kijowa, gdyż tam ukazały się pierwsze utwory pisarki.

Opiszę wielkość oferty w całym okresie i wydzielonych podokresach (w epoce zaborów, w II Rzeczypospolitej i w Polsce Ludowej) oraz chronologię i geografie wydań (zwracając uwagę zwłaszcza na ich nakładców). Scharakteryzuję też formalne cechy poszczególnych edycji i ich stronę graficzną (głównie okładki oraz materiał ilustracyjny)⁶.

Podczas kwerendy natrafiłam na informacje o 84 książkowych publikacjach utworów Mniszkówny z badanego okresu⁷. Być może nieliczne wydania mogą się jeszcze znajdować w zbiorach mniejszych bibliotek lub u kolekcjonerów⁸.

Dorobek Mniszkówny składa się z 20⁹ tytułów książek wydanych po raz pierwszy w latach 1909 (*Trędowata*) – 1993 (*Słońce*). Były to głównie powie-

⁴ W odniesieniu do polskiej literatury popularnej na szerszą skalę podejście takie zaprezentował Dunin (1974). Znajduje ono zastosowanie także w stosunku do literatury „wysokiej”. Zob. znakomicie udokumentowane prace Małgorzaty Rowickiej (2014, zwł. s. 20–121; 2013, s. 45–76).

⁵ Pomiędzy edycje zagraniczne (ukazywały się głównie w Stanach Zjednoczonych), publikacje prasowe, tłumaczenia na języki obce oraz wszelkie adaptacje (radiowe, filmowe i teatralne). Interesowała mnie więc oferta książkowa kierowana na rynek miejscowy.

⁶ Ze względu na ograniczoną objętość artykułu pominię problem reakcji prasowych na kolejne książki Mniszkówny pojawiające się na rynku. Ten obszerny materiał omówię w osobnej publikacji.

⁷ Wykaz źródeł zamieszczono na końcu pracy przed *Bibliografią książek Heleny Mniszek wydanych w Polsce w latach 1909–1989*.

⁸ Przykładem mogą być *Księżęta boru* z 1912 r. Drugiego wydania nie zanotowało żadne z wykorzystanych źródeł, trzecie pojawiło się w 1922 r., a czwarte – w 1924 r.

⁹ Powieść *Smak miłości*, pisana rzekomo w latach 1938–1939, a ukończona w 1941 r. (Helena Mniszkówna, 2016), opublikowana w 1992 r. pod nazwiskiem pisarki przez Dom Księgarski i Wydawniczy Fundacji Polonia, a w 2013 r. przez Wydawnictwo Edipresse, nie jest jej autorstwa. Nie wspominają o tym utworze ani Barbara Wachowicz (1976, s. 489), ani Kalita (1993), ani Zygmunt Szweykowski i Jarosław Maciejewski (oprac., 1977, s. 83–84). Informację ostatecznie zdementowała Maria Darkiewicz (1993, s. 12), pisząc: „[...] poczytność [utworów] zapewne sprawiła, że pośród „autentyków” znalazł się *Smak miłości*, której to książki Babcia nigdy nie napisała”.

ści (12), nowele (7)¹⁰, a także dramat (1). Wykaz pierwodruków zawiera zestawienie 1. Zdecydowaną większość publikacji jej autorstwa (76%) stanowiły jednak wznowienia.

Dość regularnie pisarka tworzyła nieco dłużej niż przez dwie dekady, wydając najczęściej jedną nową książkę rocznie. Wyjątek stanowiły: rok 1912 (na rynek trafiły wówczas aż trzy pierwodruki), a następnie lata 1919, 1922 i 1927 (po dwa). Najdłuższa przerwa przypadła na okres I wojny światowej i trwała cztery lata. Po 1930 r. ukazywały się już tylko kolejne edycje tekstów wcześniejszych. Wówczas to Mniszkówna owdowiała po raz drugi i cała odpowiedzialność za utrzymanie rodziny spadła na nią. Z obowiązków wywiązywała się jednak nie najlepiej. Zdaniem córki „była okropnie niepraktyczna” (Darkiewicz, 1993, s. 10): nie miała głowy ani do gospodarstwa, ani do interesów (nie zadbała np. o prawa autorskie do swych utworów), co spowodowało, że – według Kality (1993, s. 102–103) – „w księdze wieczystej jest długa lista pożyczek, zobowiązań hipotecznych, kredytów pod zastaw, itp.” Borykała się też z problemami zdrowotnymi (pierwszego wylewu dostała na wieść o tragicznej śmierci w 1935 r. królowej Belgów Astrydy Bernadotte) (Pawlak, 2010, s. 225). Zmarła w 1943 r. w wieku 65 lat.

1. Dzieje edycji

Sławę przyniosły Mniszkównie utwory opublikowane jeszcze w okresie zaborów, zwłaszcza debiutancka *Trędowata* i jej kontynuacja *Ordynat Michorowski*, a także *Panicz* i *Gehenna*. W momencie odzyskania przez Polskę niepodległości (a więc po 10 latach aktywności pisarskiej) miała ona na swym koncie już osiem pierwodruków oraz liczne wznowienia, głównie dwóch pierwszych tytułów (po sześć wydań każdego) – łącznie 20 edycji. Najbardziej owocne były lata do wybuchu I wojny światowej, kiedy to niemal co roku pojawiały się nowe tytuły lub wznowienia, przy czym апогеum stanowił rok 1912 (aż trzy nowości) – w sumie 13 publikacji. W okresie wojny ukazały się tylko dwa nowe tytuły: *Gehenna* (1914) i *Czciiele szatana* (1918) oraz wznowienia – łącznie siedem książek. Trudno jednak powiedzieć, czy można to wiązać z ogólnym regresem produkcji edytorskiej w tamtych latach (Kuszłejko, 1993, s. 36–37).

¹⁰ Dwie książki (*Prymicja* 1912 i *Z ziemi też i krwi* ca. 1920) zawierały pojedyncze utwory tego typu, pięć – ich zbiory (*Zaszumiły pióra* 1911; *Książęta boru* 1912; *Czciiele szatana* 1918; *Prawa ludzi* 1922; *Kwiat magnolji* 1928), przy czym dwa pierwsze miały aż po trzy wydania. Najliczniejszymi zbiorami były *Zaszumiły pióra* (14 tekstów) oraz *Prawa ludzi* (8). Zestawy tekstów ulegały niewielkim zmianom. W wyd. 2. i 3. *Zaszumiły pióra* zamiast *Głosu ziemi* opublikowano *Ideal i pieniądz*, a z wyd. 3. *Książęta boru* usunięto *Za późno*. Utwory te weszły za to w skład *Praw ludzi*, podobnie jak opublikowana wcześniej samodzielnie nowela *Z ziemi też i krwi*. Także w *Kwiecie magnolji* znalazł się utwór wydany wcześniej osobno, a mianowicie *Prymicja*.

Wydawaniem książek Mniszkówny w latach 1909–1918 zajmowały się trzy firmy (poza tym jedna publikacja ukazała się nakładem prywatnym): Księgarnia Leona Idzikowskiego w Kijowie (13 wydań), Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego w Poznaniu (5) oraz Biblioteka Nowości (1).

Zestawienie 1. Pierwodruki książkowe utworów Heleny Mniszkówny¹¹

Data	Tytuł i gatunek utworu
1909	<i>Trędowata</i> (powieść)
1910	<i>Ordynat Michorowski</i> (powieść)
1911	<i>Zaszumiały pióra</i> (zbiór nowel)
1912	<i>Książęta boru</i> (zbiór nowel)
1912	<i>Panicz</i> (powieść)
1912	<i>Prymicja</i> (nowela)
1914	<i>Gehenna</i> (powieść)
1918	<i>Czczyciele szatana</i> (zbiór nowel)
1919	<i>Pluton i Persefona. Baśń fantastyczna na tle mitologicznem</i> (dramat)
1919	<i>Pustelnik</i> (powieść)
1921	<i>Verte</i> (powieść)
1922	<i>Prawa ludzi</i> (zbiór nowel)
1922	<i>Sfinks</i> (powieść)
1925	<i>Królowa Gizella</i> (powieść)
1927	<i>Dziedzictwo</i> (powieść)
1927	<i>Z ziemi łez i krwi</i> (nowela)
1928	<i>Kwiat magnolji</i> (zbiór nowel)
1929	<i>Powojenni</i> (powieść)
1930	<i>Magnesy serc</i> (powieść)
1993	<i>Słońce</i> (powieść) – edycja pośmiertna

¹¹ Klasyfikacja gatunkowa na podstawie: (Szwejkowski, Maciejewski, oprac., 1977, s. 83–86) oraz Bujnicka (2006, s. 386–387). W innych opracowaniach pojawiają się odmienne określenia lub w przypadku niektórych utworów (np. *Czczycieli szatana*) w ogóle się je pomija.

Dominacja Księgarni Leona Idzikowskiego w Kijowie była prawdopodobnie spowodowana tym, że pisarka mieszkała na Kresach Wschodnich, a firma ta należała do najlepiej prosperujących ówczesznie na tamtych terenach (Kuszlejko, 1993, s. 9). Nakłady utworów Mniszkówny podejmowane przez Idzikowskiego rozprawdzała nie tylko księgarnia w Kijowie (ul. Kreszczatik 29), ale także jej warszawska filia na Marszałkowskiej. Wybuch wojny spowodował jednak zmianę profilu wydawniczego oficyny. Ograniczono lub całkowicie zaniechano edycji niektórych typów druków, w tym m.in. „lekkich” powieści oraz kalendarzy (Kuszlejko, 1993, s. 117). Tak więc od 1917 r. utwory Mniszkówny publikowało głównie poznańskie wydawnictwo Karola Rzepeckiego (tylko w latach 1917–1918 aż pięć edycji), wydające przede wszystkim prozę polską, zbiory poezji, dzieła z zakresu historii oraz popularnych autorów rodzimych, głównie drugorzędnych (Albrecht-Szymanowska, Olszewski, 1983, s. 641), przy czym w przypadku tych ostatnich robiło to w sposób niestaranny oraz na papierze złej jakości (Wysocka, 1990, s. 92).

W druk utworów Mniszkówny w latach 1909–1918 zaangażowanych było pięć różnych instytucji. Wydawnictwo Leona Idzikowskiego współpracowało z Drukarnią Jana Czokołowa oraz Polską w Kijowie, oficyna Karola Rzepeckiego z Drukarnią „Pracy” oraz Ludwika Kapeli w Poznaniu. Dwie pozostałe publikacje wykonała Drukarnia Piotra Laskauera w Warszawie.

Książki pisarki rozprawdzali nie tylko ich nakładcy, ale także firmy, które przyjmowały książki innych edytorów na skład główny: największa ówczesznie instytucja na ziemiach polskich – Księgarnia Gebethnera i Wolffa w Warszawie, która dystrybuowała je do własnych i obcych księgarni w kraju oraz za granicą (Wojsz, 2003, s. 10) (dwie edycje) oraz krakowska księgarnia S.A. Krzyżanowskiego (jedną).

W II Rzeczypospolitej, a właściwie w ciągu jej pierwszych 11 lat (1919–1930) Mniszkówna opublikowała 11 nowych tekstów lub ich zbiorów (w tym w latach 1919, 1922 i 1927 po dwa). W całym okresie ukazało się aż 56 wydań jej utworów. Przeważały wznowienia utworów napisanych jeszcze w okresie zaborów (34). Najwięcej razy opublikowano *Trędowatą* i *Ordynata Michorowskiego* (po 10 edycji), a następnie *Gehennę* (sześć) i *Panicza* (pięć). Z utworów nowych największą popularnością cieszyły się *Pustelnik* (pięć wydań) *Verte* (cztery) oraz *Królowa Gizella* i *Dziedzictwo* (po trzy).

Monopolistą okazało się poznańskie wydawnictwo Karola Rzepeckiego (49 edycji). Poznań był ówczesznie ważnym ośrodkiem wydawniczo-księgarskim, ale głównie o zasięgu regionalnym. Jak twierdzi Barbara Wysocka (1990, s. 108), „nakładcy wielkopolscy, preferując literaturę popularną, ulegali naporowi licznej, słabo wykształconej, a pełnej snobistycznych aspiracji nowej publiczności – nadającej ton inteligencji zawodowej, tzn. drobnomieszczaństwu przekształconemu w biurokrację” (według diagnozy recenzenta „Kuriera Poznańskiego”)¹².

¹² Nakładcy poznańscy przyciągnęli do współpracy zaledwie kilku znanych autorów, m.in. Ferdynanda Antoniego Ossendowskiego, Marię Rodziewiczównę oraz właśnie Mniszkównę (Wysocka, 1990, s. 103).

Utwory Mniszkówny (w większości pierwodruki) publikowały poza tym następujące instytucje: Gebethner i Wolff (*Pluton i Persefona*, 1919); „Straż Kresowa”, działająca przy towarzystwie o tej samej nazwie, wspierającym projekty, które dotyczyły Kresów Wschodnich (Zielińska, Zieliński, 2003, s. 63–79) (*Z ziemi łez i krwi*, 1920), Wydawnictwo Kazimierza Kotlarskiego w Lublinie (*Prawa ludzi*, 1922), Stowarzyszenie Pracowników Księgarskich (*Sfinks*, 1922), preżne Towarzystwo Wydawnicze „Rój”¹³ (1971, szp. 2546–2547; „Rój”, b. r.) (*Magnesy serc*, 1931), a także Wydawnictwo M. Arcta (wznowienia *Trędowatej* oraz *Ordynata Michorowskiego*, 1937).

Drukiem utworów Mniszkówny w latach 1919–1937 zajmowało się aż 19 różnych drukarni. Wydawnictwo Karola Rzepeckiego współpracowało z zakładami miejscowymi: Drukarnią Ludwika Kapeli (osiem edycji); Drukarnią Dziennika Poznańskiego i Drukarnią Polską T.A. (po siedem); Drukarnią „Concordia” oraz Poznańską Drukarnią i Zakładem Nakładowym (po pięć); Drukarnią Katolicką (cztery); Drukarnią Zjednoczenia Młodzieży i Drukarnią „Poradnika Gospodarskiego” (po trzy); Drukarnią Nakładową, Drukarnią J. Hoffmana, Drukarnią Przemysławą, Drukarnią „Ostoja”, Drukarnią Robotników Chrześcijańskich (po jednej)¹⁴.

Gebethner i Wolff zlecił druk książki Mniszkówny firmie Piotra Laskauera z Warszawy. „Straż Kresowa” – Drukarni A. Rozdoby w Lublinie, oficyna Kazimierza Kotlarskiego – Zakładom Graficznym J. Pietrzykowskiego w Lublinie, Stowarzyszenie Pracowników Księgarskich – Zakładowi Graficzno-Wydawniczemu „Książka” z Warszawy¹⁵, oficyna Melchiora Wańkowicza – Drukarni Narodowej w Krakowie, a M. Arct wykorzystał własną firmę – Drukarnię Zakładów Wydawniczych M. Arct.

Na kolejne edycje utworów Mniszkówny trzeba było czekać aż do początku lat 70. XX w. Tak długa przerwa miała wiele przyczyn. W czasie II wojny światowej oficjalna produkcja wydawnicza niemal zamarła¹⁶, a w Polsce Ludowej władze ściśle nadzorowały wszelkie informacje, które miały trafić do odbiorców. W tym celu w 1945 r. powołano Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Stosowano dwa rodzaje cenzury: prewencyjną i represyjną. Pierwsza polegała na kontroli tekstów przed ich publikacją, druga – na wyszukaniu tych egzemplarzy, które tej cenzury uniknęły. Nie dopuszczano

¹³ TW „Rój” publikowało miesięcznie ok. 30 książek, ale jego produkcja odznaczała się niskim poziomem szaty graficznej oraz redakcji, była za to tania.

¹⁴ W przypadku sześciu publikacji dwutomowych (*Panicz*, 1912; *Gehenna*, 1919; *Trędowata*, 1921, 1922, 1925 wyd. 12) Rzepecki korzystał z usług dwóch drukarni jednocześnie. Także zrab główny i okładka *Królowej Gizelli* (1925) były dziełem różnych zakładów. Ze zrozumiałych względów nie ustaliłam oficyn drukarskich, które wyprodukowały osiem (z 11) edycji znanych tylko z zachowanych opisów bibliograficznych.

¹⁵ W przypadku *Sfinksa* z 1922 r. wiadomo nawet, że kierownikiem wydawniczym był Jan Gniewkowski, za tłoczenie odpowiadał Stanisław Grzybowski, a składem zajmował się W. Adamczyk.

¹⁶ Poza tym Niemcy ogłosili drukiem cztery listy publikacji, które należało usunąć ze zbiorów bibliotecznych. Zawierały one 3224 tytuły autorów polskich, w tym cały dorobek 68 literatów.

do obiegu książek zawierających treści uznane za sprzeczne z programem nowej władzy, a także eliminowano piśmiennictwo tego typu, które pojawiło się w latach wcześniejszych. W 1945 r. do bibliotek na terenie całego kraju Ministerstwo Oświaty rozesłało rejestr książek, które należało wycofać ze zbiorów szkolnych oraz uczelnianych. Po kilku latach (1951–1953) „czystki” przeprowadzono także w bibliotekach publicznych, usuwając publikacje, które podejmowały wątki patriotyzmu, rewolucji, zwycięskich walk z Rosjanami, a także utraconych Kresów. Władza była też przekonana, że taki typ utworów, jakim były „powieści lekkie”, „zaśmiewał wyobraźnię czytelników, pobudzał najgorsze instynkty, wywoływał zamęt w umysłach i przeszkadzał w zrozumieniu dokonujących się przeobrażeń społecznych i politycznych” (Kondek, 1999, s. 139). W *Wykazie książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu nr 1* z 1 października 1951 r., wydanym przez Centralny Zarząd Bibliotek, znalazł się w związku z tym m.in. cały dorobek literacki Mniszkówny¹⁷ (Cenzura PRL, 2002, s. 28, 77–79).

Należy pamiętać, że cenzura stanowiła system, który ciągle się zmieniał w zależności m.in. od aktualnej sytuacji politycznej. Pierwsze zliberalizowanie cenzury państwowej nastąpiło w 1955 r., kolejne w 1971 r. Niemniej urzędnik miał wpływ nie tylko na niedopuszczenie tekstu do druku, ale także na wielkość nakładu czy nawet miejsce druku. Maszynopis trafiał do lokalnego cenzora, który sporządzał z niego referat (zawierał on np. propozycje ingerencji), który później akceptował bądź nie naczelnik. W pierwszym przypadku „Na pierwszej stronie ocenzonego tekstu przybijano pieczęcie (zgoda na druk, zgoda na rozpowszechnianie), wpisywano informacje o dopuszczonym nakładzie oraz zaznaczano liczbę dokonanych ingerencji i ich miejsce w tekście” (Pawlicki, 2001, s. 105–106), w drugim – tekst podlegał ponownemu przejrzeniu przez nowego cenzora.

Konsekwencją zapotrzebowania czytelniczego na utwory Mniszkówny oraz zliberalizowania przepisów cenzury było opublikowanie w latach 1972–1989 ośmiu wznowień czterech tekstów pisarki, z czego sześciu w 1989 r. Tym razem monopolistą okazało się Wydawnictwo Literackie z Krakowa, które czterokrotnie (w latach 1972, 1988 i 1989) wydało *Trędowatą* (za każdym razem podstawę stanowiło kijowskie trzecie wydanie powieści z 1911 r.) i dwukrotnie (w 1989 r.) *Ordynata Michorowskiego* (źródłem tekstu także było kijowskie wydanie oficyny Leona Idzikowskiego z 1911 r.). W posłowniu dołączanym do wszystkich edycji *Trędowatej* Teresa Walas, starając się dociec przyczyn poczytności utworu, zwróciła uwagę na kilka jego cech, o których nie wspominali wcześniej krytycy i teoretycy literatury oraz oceniła utwór z perspektywy literaturoznawcy¹⁸.

¹⁷ Polityka ta spowodowała powstanie tzw. III obiegu. Poczytne i zakazane publikacje przepisywano ręcznie do zeszytów i sprzedawano lub wymieniano na inne pożądane piśmiennictwo. Wśród czytelniczek krążyły np. liczne rękopiśmienne kopie *Trędowatej* (Dunin, 1992, s. 160).

¹⁸ Inni badacze literatury, którzy zajmowali się utworami Mniszkówny, nie zgadzali się ze wszystkimi jej wnioskami, głównie ze stwierdzeniem, iż *Trędowata* „przeszła w stan spoczyn-

W tym samym roku oficyna Promotor SA z Warszawy w serii „Retro: Lektury naszych dziadków i rodziców” wydała *Gehennę, czyli dzieje nie-szczęśliwej miłości* (tekst oparto na szóstym wydaniu powieści z 1923 r.), do której posłowie (*Prawdziwa i prawdopodobna biografia Heleny Mniszek*) napisała Maria Bujnicka¹⁹, a wydawnictwo „Artus” z Łodzi – *Verte* (podstawą było poznańskie wydanie piąte z 1927 r.).

Wymienione książki drukowano w czterech instytucjach. Nakłady Wydawnictwa Literackiego wykonywały Prasowe Zakłady Graficzne RSW „Prasa” przy ulicy Wielopole 1 w Krakowie (*Trędowata* z 1972 r.) oraz Drukarnia Wydawnicza im. W.L. Ancyzyca przy ulicy Wadowickiej 8 (wszystkie pozostałe). Wydawnictwo „Artus” druk swej publikacji powierzyło Drukarni Oświatowej im. St. Staszica w Łodzi przy ulicy Kominiarskiej 1, a oficyna Promotor SA – Zakładom Graficznym w Katowicach przy ul. Armii Czerwonej 138.

Dzięki metryczkom zamieszczonym we wszystkich omawianych książkach, dysponujemy wieloma szczegółowymi danymi na temat procesu drukowania, choć nie zawsze były one tego samego typu:

- *Trędowata* (1972 r.) – data oddania tekstu do składania (24 XI 1971), zatwierdzenie druku (luty 1972), ukończenie druku (maj 1972), numer zamówienia 2592/71,

- *Trędowata* (1988 r.) – data oddania tekstu do składania (3 września 1987), zgoda na druk (czerwiec 1988), numer zamówienia (3389/87), symbol cenzora (M-13-7 i M-13-8),

- *Gehenna* (1989 r.) – numer zamówienia (1252/4123/9), symbol cenzora (R-10),

- *Ordynat Michorowski* (1989 r.; wyd. 1 + dodruk) – data oddania tekstu do składu (13 I 1989), zgoda na druk (wrzesień 1989), numer zamówienia (wydanie 1: 7607/89, a dodruk: 9386/89), symbol cenzora (w obu przypadkach: O-11-101),

- *Trędowata* (1989 r.; wyd. 3) – numer zamówienia (t. 1: 7024/88; t. 2: 7027/88), symbol cenzora (w obu tomach: M-11-159),

- *Trędowata* (1989 r.; wyd. 4) – numer zamówienia (t. 1: 7025/88; t. 2: 7028/88), symbol cenzora (M-11-159),

- *Verte* (1989 r.) – numer zamówienia (321/ko), symbol cenzora (D-3).

Zwraca uwagę, że tylko w pierwszej publikacji nie podano symbolu identyfikującego cenzora, niemniej żadne fragmenty edycji Wydawnictwa Literackiego nie zostały usunięte bądź zmienione. Długi czas od momentu złożenia tekstu do druku a jego wydrukowaniem (widoczny w przypadku *Trędowatej* z lat 1972 i 1988) był spowodowany m.in. przetrzymywaniem

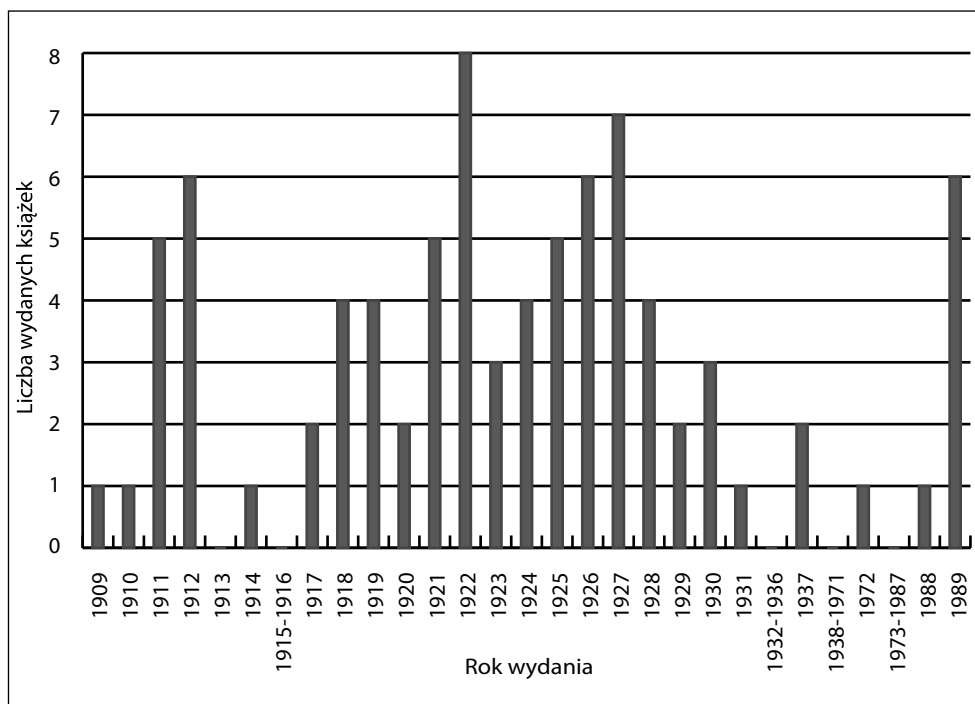
ku”. Twierdzili oni, że powieść wciąż żyje, m.in. dzięki adaptacjom scenicznym i telewizyjnym, parodiom itd. (Zieliński, 1972, s. 28; Siekierski, 2010, s. 166).

¹⁹ Autorce wstępu zarzucono potem, iż nie sprawdziła wszystkich informacji i zasugerowała się plotkami, które wymyślili m.in. parodyści literatki. Chodziło głównie o fikcyjny romans Mniszkówny, którego owocem było nieślubne dziecko, Waldemar – pierwowzór jednej z głównych postaci *Trędowatej* (Pawlak, 2010, s. 215).

maszynopisu przez cenzurę, niewywiązywaniem się z terminów przez drukarnie oraz poprawkami redaktorów, które wprowadzano tuż przed oddaniem tekstu do działu technicznego, co utrudniało mu pracę (konieczność zmiany rozkładu zrębu głównego) (Kurz, 2015).

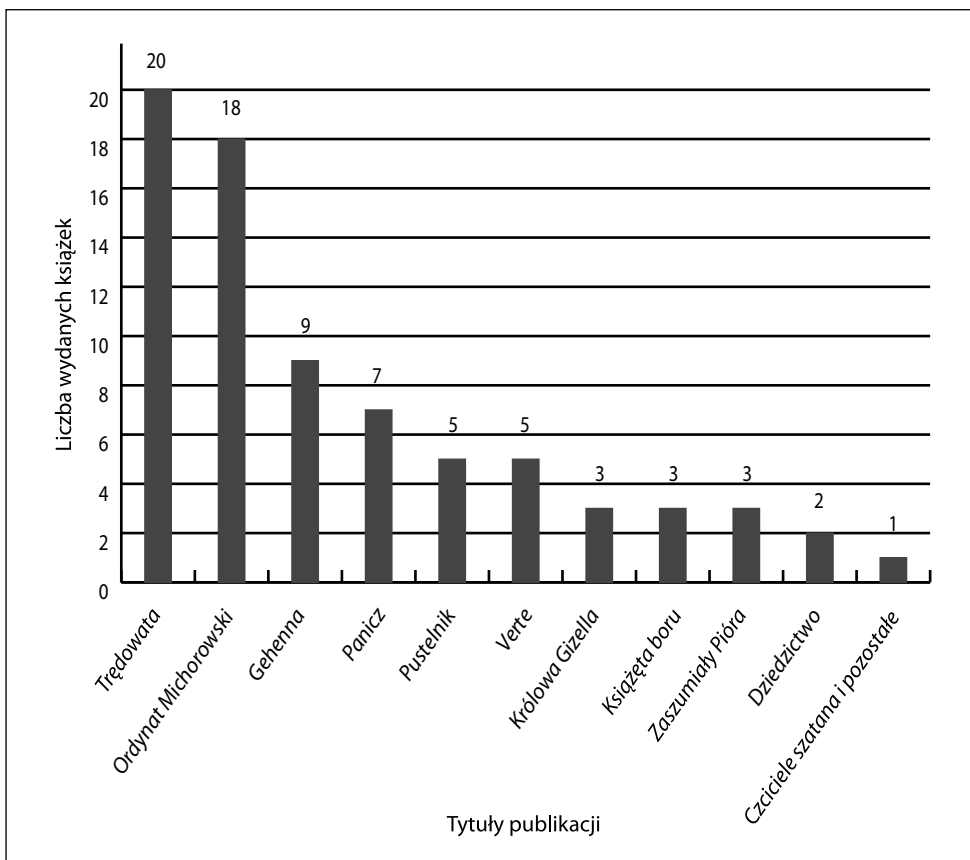
Spośród 84 edycji utworów Mniszkówny, które trafiły na rynek w ciągu ponad 80 lat, większość ukazała się w okresie II Rzeczypospolitej (56), następnie w dobie zaborów (20), najmniej zaś w Polsce Ludowej (osiem). Najwięcej książek opublikowano w latach 1922 (osiem) i 1927 (siedem), a następnie 1912, 1926 oraz 1989 (po sześć). Z kolei tylko po jednym wydaniu zanotowano w latach 1909, 1910, 1914, 1931, 1972 oraz 1988. Były też okresy (lata 1913, 1915–1916, 1932–1936, 1938–1971, 1973–1987), gdy nie opublikowano ani jednej książki pisarki. Przebieg tego procesu ilustruje wykres 1.

Najczęściej wydawano *Trędowatą* (20 edycji) oraz *Ordynata Michorowskiego* (18), a następnie: *Gehennę* (dziewięć), *Panicza* (siedem) oraz *Pustel-*

Wykres 1. Liczba edycji utworów Mniszkówny opublikowanych w poszczególnych latach. Źródło: opracowanie własne

nika i Verte (po pięć). Wznowień nie doczekała się mniej niż połowa książek pisarki (dziewięć): *Czcciele szatana*, *Kwiat magnolji*, *Magnesy serc*, *Pluton i Persefona*, *Powojenni*, *Prawa ludzi*, *Prymicja*, *Sfinks* oraz *Z ziemi łez i krwi*. Popularność poszczególnych utworów lub zbiorów pokazuje wykres 2.

Wykres 2. Liczba edycji poszczególnych książek Mniszkówny w latach 1909–1989. Źródło: opracowanie własne

W poszczególnych okresach publikacje utworów Mniszkówny zmonopolizowały trzy wydawnictwa: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego (37 książek, w tym 32 w okresie II Rzeczypospolitej), Księgarnia Leona Idzikowskiego (13 do 1918 r.) oraz Wydawnictwo Literackie (sześć w PRL-u). Łącznie opublikowały one 2/3 wszystkich edycji.

Poszczególne oficyny zazwyczaj współpracowały z drukarniami miejscowymi: Rzepecki z kilkoma zakładami poznańskimi, Idzikowski głównie

z Drukarnią Polską oraz Jana Czokołowa w Kijowie, a Wydawnictwo Literackie z drukarnią W.L. Anczyca w Krakowie.

2. Formalne cechy edycji, materiały pomocnicze

We wszystkich podokresach poszczególne utwory Mniszkówny lub ich zbiory publikowano zazwyczaj w jednym lub – w przypadku, gdy miały większą objętość – w dwóch woluminach²⁰. Sporadycznie zdarzało się, że kilka tomów/części drukowano jako jedną całość²¹. Na objętość poszczególnych woluminów wpływała zarówno wielkość zastosowanej czcionki, jak i architektura składu (w niektórych edycjach tekst złożono w jednym ciągu, w innych – po kolejnych rozdziałach jest dużo światła). Tylko M. Arct zastosował w swych edycjach *Trędowatej* i *Ordynata Michorowskiego* druk dwukolumnowy. *Plutona* i *Persefonę* złożono zgodnie z zasadami charakterystycznymi dla dramatu, a *Dziedzictwo* – w formie pamiętnika. W niektórych zbiorach opowiadań – *Zaszumiały pióra* (1911, 1912) oraz *Księżęta boru* (1912) – każdy tekst poprzedzono stroną z jego tytułem. W *Gehennie* z 1989 r. pojawiły się też tytuły rozdziałów. Najczęściej na końcu tomu pierwszego umieszczano informację sygnalizującą istnienie kolejnego („Koniec pierwszego tomu”), a na końcu drugiego lub w wypadku tekstu opublikowanego w jednym woluminie napis „Koniec”.

We wszystkich edycjach stosowano bieżącą paginację arabską, a w *Kwiecie magnolji* z 1928 r. oraz *Powojennych* z 1929 r. dodatkowo użyto paginacji żywej. Ponadto w *Księżętach boru* i w *Zaszumiały pióra* z 1922 r. oraz w *Kwiecie magnolji* z 1928 r. zamieszczono spis treści. Erratę dołączono do *Pustelnika* z 1919 r. oraz do *Królowej Gizelli* z 1925 r.

Poszczególne oficyny publikowały książki Mniszkówny w różnych formatach. Debiut miał wymiary 20 cm x 12 cm, edycje Leona Idzikowskiego – 19 cm x 12 cm, Karola Rzepeckiego – m.in. 22 cm x 17 cm, 16 cm x 12 cm, 21 cm x 14 cm, Wydawnictwa Literackiego (oprócz wydania z 1972 r.) – 20 cm x 13 cm. Edycja „Artusa” ukazała się w formacie 21 cm x 15 cm, a Wydawnictwa Promotor w największym i jednocześnie najbardziej nieporęcznym – 24 cm x 17 cm.

Oprócz tekstu głównego poszczególne edycje zawierały jeszcze rozmaite teksty o charakterze pomocniczym. Były to np. – zamieszczane pod utworem – informacje dotyczące czasu i miejsca ukończenia procesu twórczego. W okresie zaborów zdarzyło się tak trzykrotnie (*Prymicia* – 14 VI 1911 r., *Czyciele szatana* – jesień 1917 r., *Jej zatrata gdyby...* – 24 grudnia 1917 r.,

²⁰ W trzech tomach opublikowano jedynie *Trędowatą* (wyd. „filmowe”, 1926); ten sam utwór w 1937 r. ukazał się w czterech tomach (a właściwie w poszytach?).

²¹ Tak było w przypadku *Verte* (1921, 1923, 1926, 1927, 1989; po części pierwszej pojawiła się informacja „Część II”), *Panicza* (1922, 1926, 1928) i *Gehenny* (1989; po tomie I pojawia się informacja o t. II).

Rogale). W II Rzeczypospolitej praktykę taką stosowano w większości edycji. W PRL-u informacje tego typu znalazły się tylko w *Verte* z 1989 r.

Dedykacje spotkać można było tylko w pięciu wydaniach sprzed wybuchu II wojny światowej. W *Zaszumiały pióra* (1911) znalazła się dedykacja autorki dla siostry Ziuty. *Plutona i Persefonę* poświęciła Mniszkówna Józefowi Mniszek-Tchórznickiemu, *Pustelnika* – Edwardowi Słońskiemu²², *Sfinksa* – „Wszystkim pogrążonym w mrokach Umberry”, a *Verte* – „Oskarowi Hors: Granvi Howard”. Druga dedykacja była podziękowaniem pisarki dla wuja, który odegrał ważną rolę przy jej debiucie, trzecia dla pisarza i poety, z którym się przyjaźniła i który również miał wpływ na publikację *Trędowatej* (Kalita, 1993, s. 75). Czwarta odnosiła się do politycznego charakteru utworu: „Autorka nazywa siedzibę głowy państwa jaskinią Umberty (od łacińskiej umbry – cień?), co oznaczać musiało bezwład duchowy i otchłań niemocy. Polska zaś miałaby się znajdować w szponach tej Umberty” (Kalita, 1993, s. 114). Adresowała ją do tych, którzy tkwią w marazmie, bierności i nie mają chęci do działania. Trudno rozszyfrować, kto jest adresatem ostatniej. Być może jest to osoba, która w jakiś sposób wpłynęła na życie pisarki. Może to być także odniesienie do postaci Oskara Horskiego z *Gehenny* (Kalita, 1993, s. 81).

Przypisy tłumaczące znaczenie słów obcojęzycznych użytych w tekście znalazły się w edycjach Wydawnictwa Literackiego oraz oficyny Promotor.

W latach 1912–1914 na odwrocie karty tytułowej Idzikowski zamieszczał informację o zastrzeżeniu praw przez wydawcę. W II Rzeczypospolitej w ośmiu edycjach (*Książęta boru* 1922; *Panicz* 1920, 1922, 1926 i 1928; *Królowa Gizella* 1925 i 1926, 1927) zabieg ten zastosował także Rzepecki.

W 1914 r. w *Gehennie* znalazła się adnotacja, że powieść wydano za pozwoleniem cenzury. Wynikało to z tego, że na podstawie ustawy o cenzurze wojennej 20 lipca tego roku wznowiono kontrolę prewencyjną i każdy tekst przed wydrukowaniem musiał zostać zaakceptowany przez lokalny komitet cenzury (Kuszlejko, 1993, s. 49).

Częstą praktyką było zamieszczanie w poszczególnych książkach reklam innych publikacji²³. Początkowo robił to wyłącznie Idzikowski. Najczęściej przed stroną tytułową pojawiał się spis dotychczas wydanych utworów Mniszkówny, a po zrzębie głównym rekomendacja innych tytułów opublikowanych przez oficynę. Powodowało to, że utwór twórcy nieznanego być może czytelnikowi zyskiwał szansę, by kojarzyć go z innymi, bardziej znanymi zjawiskami literackimi (Dunin, 1982, s. 41). Także w II Rzeczypospolitej przed kartami tytułowymi zamieszczano listę dotychczasowych wydań utworów autorki, po zrzębie głównym zaś – polecano inne publikacje, podając ich krótką charakterystykę oraz cenę. W PRL-u reklamę wydawniczą zamieszczono tylko w 1989 r. w *Ordynacie Michorowskim* (i jego dodruku)

²² Edward Słoński – poeta oraz pisarz (1872–1926) (Masłoń, 2009).

²³ Przed 1919 r. nie pojawiły się one tylko w trzech wydaniach (*Książęta boru*, 1912; *Prymitywizm*, 1912; *Gehenna*, 1914).

oraz w *Verte*. W pierwszym wypadku był to krótki tekst na czwartej stronie okładki, że jest to kontynuacja bestsellera (co miało zachęcić czytelników do lektury), w drugim – informacja o planach wydawniczych oficyny.

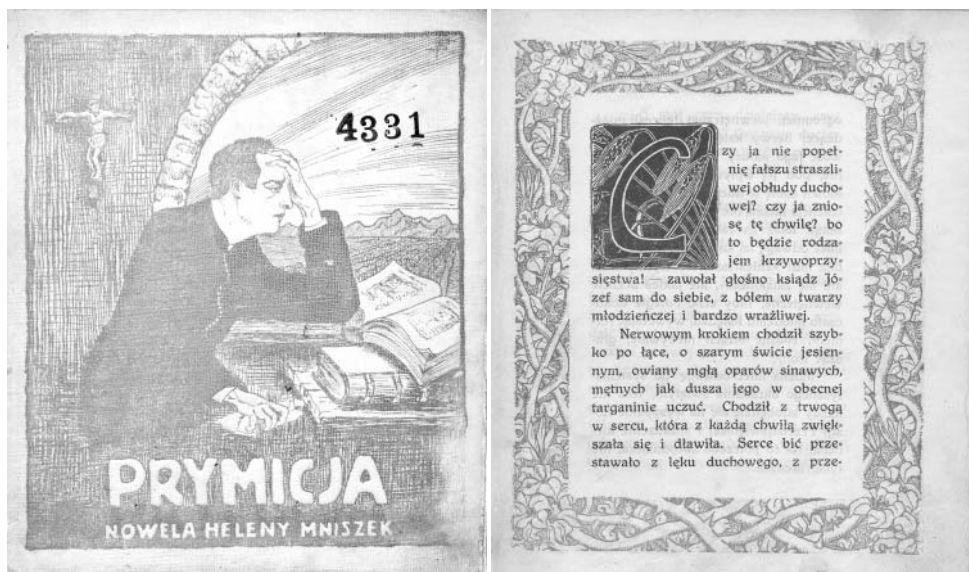
3. Szata graficzna

Większość egzemplarzy książek Mniszkówny z okresu sprzed II wojny światowej dostępnych w bibliotekach ma obecnie oprawy introligatorskie, poza tym do kilku publikacji nie udało się dotrzeć. Jeśli chodzi o okres zaborów, to tylko w trzech publikacjach (*Ordynat Michorowski* 1910, *Zaszumiły pióra* 1911, *Gehenna* 1918) zachowały się pierwsze strony opraw wydawniczych, ale widnieją na nich jedynie podstawowe dane o edycji. Zdecydowana większość (z wyjątkiem wydań *Ordynata Michorowskiego* z lat 1910, 1917 i 1918) zawierała jednak elementy dekoracyjne na stronach tytułowych oraz w zřębie głównym, tj. winiety w postaci en tête (na początku rozdziałów) bądź finalików (wieńczących rozdziały bądź całą książkę). Poza tym w dwóch wydaniach (*Panicza* z 1912 r. oraz *Trędownatej* z 1917 r.) zamieszczono frontyispis – wizerunek popiersia pisarki oraz jej odręcznego podpisu. Praktykę tę stosowano od dawna, ale głównie w książkach pisarzy wybitnych. Dopiero w wieku XX swoje podobizny zaczęli zamieszczać nawet autorzy początkujący, którzy dzięki temu przestawali być anonimowi. W przypadku Mniszkówny chodziło być może także o promocję, podkreślenie jej przynależności do środowiska literackiego (Dunin, 1982, s. 43).

Całą okładką dysponowałam tylko w przypadku niemal bibliofilskiego wydania *Prymicji* z 1912 r., opublikowanego przez księgarnię Leona Idzikowskiego²⁴. Umieszczono na niej ilustrację odwołującą się do treści utworu, przedstawiającą postać zamyślnego kleryka. Dane pisarki i tytuł wytłoczono. Edycja ma ozdobny frontyispis: karta przedtytułowa zawiera skrócony tytuł dzieła (umieszczony w winiecie ramkowej), a strona tytułowa – dane autorki, tytuł pełny oraz adres wydawniczy (także w winiecie ram-

²⁴ Przywołując typologię Stefana Żółkiewskiego (1973, s. 438–444), wykorzystywaną przez innych autorów do opisu mechanizmów funkcjonowania piśmiennictwa w XIX i XX w., można powiedzieć, iż twórczość Mniszkówny stanowi przykład literatury z tzw. obiegu trywialnego, charakteryzującej się m.in.: preferowaniem przez autorów (i wydawców) określonych gatunków (melodramatów, powieści sentymentalnych, romansów itd.) i w związku z tym powtarzalnych schematów fabularnych, a także adresowanie owych seryjnych „produktów” do odbiorców o relatywnie niskich kompetencjach lekturowych. Dunin (1982, s. 6–7) zwraca jednak uwagę, że na przyporządkowanie tytułu do poszczególnych obieguów wpływa także typ druku, co sprawia, że ich granice nie są sztywne. W przypadku *Prymicji* z 1912 r. zastosowanie m.in. papieru czerpanego, bordiury, dekoracyjnego frontyispisu czy inicjału spowodowało zapewne przesunięcie noweli do obiegu wysokoartystycznego, co wpłynęło na zainteresowanie utworem innych odbiorców i skłoniło ich do nowego sposobu interpretacji tekstu. Taki proces jest możliwy, gdy powstały „produkt” staje się dla odbiorcy wiarygodny, a więc zachowana jest harmonia między formą a zawartością tekstu.

kowej). W całej książce zastosowano bordiurę – dekoracyjną ramkę na każdej stronie kodeksu. Ma ona charakter ornamentacyjny: użyto elementów roślinnych w kolorze różowym. Na początku tekstu znajduje się ozdobny czerwony inicjał z elementami roślinnymi. Całość wykonano bardzo starannie. Autorem okładki był S. Fidanza, a winietę wewnętrzną zaprojektował znany później malarz i grafik Tadeusz Marczewski (1879–1963) (Białnicka-Birula, 1974, s. 612–613).

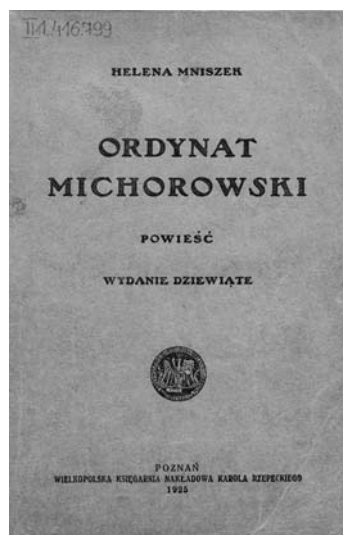
II. 1. I strona okładki oraz dekoracyjny inicjał i bordiura w noweli *Prymicja* z 1912 r. (<http://polona.pl/item/14089666/10/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

W przypadku edycji z okresu II Rzeczypospolitej dysponowałam fragmentami opraw 15 książek. Dominowały dwa typy okładek: pierwsza miała prosty schemat, zawierała podstawowe informacje o wydaniu, pozbawiona była elementów dekoracyjnych i ilustracji (np. w *Ordynacie Michorowskim*, 1925), na drugiej pojawiały się rysunki nawiązujące do treści utworu (np. w *Plutonie i Persefonie*, 1919). Według Dunina, dla tego okresu charakterystyczne były okładki „spartańskie” i właściwie jeszcze w 1930 r. ilustracja na nich umieszczona stanowiła novum. Początkowo rysunkami okładowymi ozdabiano książki dla dzieci, powieści sensacyjne oraz właśnie romanse (Dunin, 1982, s. 124–126).

Jeśli chodzi o okładki czarno-białe, to wyróżnia się zwłaszcza okładka tomu trzeciego wydania „filmowego” *Trędowatej* z 1926 r., na której umiesz-

II. 2. I strona okładki *Książąt boru*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1922 (<http://polona.pl/item/14089422/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 3. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1925 (<http://polona.pl/item/14089437/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 4. I strona okładki *Z ziemi łąz i krwi...*, „Straż Kresowa”, 1920 (<http://polona.pl/item/14172038/6/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 5. I strona okładki *Trędowatej*, T. III, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, wydanie „filmowe”, 1926 (<http://polona.pl/item/14172013/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 6. I strona okładki *Trędowatej*, wyd. 14, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1927 (<http://polona.pl/item/14171960/6/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 7. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, wyd. 12, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1928 (<http://polona.pl/item/14089430/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

II. 8. I strona okładki *Pustelnika*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1930 (<http://polona.pl/item/14089671/0/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

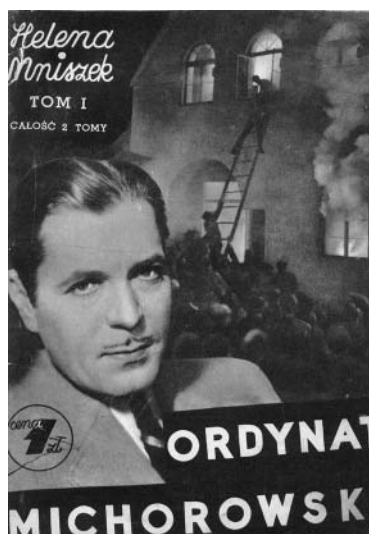
II. 9. I strona okładki *Plutona i Persefony: baśni fantastycznej...*, Gebethner i Wolff, 1919 (<http://polona.pl/item/14089664/8/>, ostatni dostęp: 22.02.2015 r.)

II. 10. I strona okładki *Kwiatu magnolii*, Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1928 (<http://polona.pl/item/14089426/4/>, ostatni dostęp 23.02.2015 r.)

II. 11. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, M. Arct, 1937 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki Śląskiej)

II. 12. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, T. 1, M. Arct, 1937, wydanie „filmowe” (<http://polona.pl/item/14089444/4/>, ostatni dostęp: 23.02.2015 r.)

czono kadr z ekranizacji powieści z tego samego roku, przedstawiający Stefcie (Jadwigę Smosarską) stojącą przy fortepianie. W edycji tego utworu z 1927 r. na pierwszej stronie okładki widoczny jest okazały dwór, prawdopodobnie Michorowskich. Z kolei okładka *Ordynata Michorowskiego* z 1928 r. przedstawia tytułowego bohatera leżącego w łóżku (najpewniej w trakcie choroby, na którą zapadł po wizycie w swoim majątku w Białoczerkas) oraz klęczącą przy nim Lucię; w tle widoczne są sylwetki kilku mężczyzn. Aż dwa rodzaje okładek: „filmową” oraz rysunkową (w kolorze) zastosowano w wydaniu *Ordynata Michorowskiego* z 1937 r. W pierwszym wypadku na I stronie okładki tomu pierwszego widnieje odtwórca głównej roli, Franciszek Brodniewicz na tle palącego się zabudowania gospodarskiego, a na pozostałych okładkach obu tomów – inni odtwórcy głównych postaci w scenach z ekranizacji. Interesujące są także okładki wydania *Pustelnika* z lat 1927 i 1930, przedstawiające księżnę Bożennę odwiedzającą swojego przyjaciela, pustelnika – prof. Hrudę. W kolorowe okładki, oprócz *Plutona i Persefony* z 1919 r. (Hades na rydwanie trzymający w objęciach Korę), wyposażono też wydanie *Kwiatu magnolji* z 1928 r. (profil czarnoskórej dziewczyny – prawdopodobnie tej, za którą podążał Konrad przebywający w Indiach i która doprowadziła go do filozofa, a także kwiat magnolii) oraz wspomnianego wyżej *Ordynata Michorowskiego* z 1937 r. (rysunek nawiązuje do rozruchów chłopskich; postacią centralną jest tytułowy bohater siedzący na koniu, w tle widoczne są pałace się zabudowania gospodarskie oraz rozwścieczony tłum ludzi. W tym wypadku niewątpliwie ważna jest także kolorystyka – odcienie czerwieni, pomarańczy i żółci symbolizują i niejako zapowiadają czytelnikowi jeden z wątków powieści).

Tylko trzy edycje zawierały ilustracje nawiązujące do treści utworów (*Pluton i Persefona* z 1919²⁵, *Trędowata* z 1927²⁶ i *Panicz* z 1928 r.²⁷). W pierwszym i trzecim wypadku (zwłaszcza jednak zamieszczone w dramacie) pełniły one głównie funkcję estetyczną, w drugim są ważne ze względu na rolę dokumentacyjno-informacyjną (są to kadry z filmu *Trędowata* z 1926 r., który nie przetrwał do naszych czasów).

²⁵ W każdym z czterech aktów – na osobnej, nienumerowanej karcie, nieco mniejszej niż rozmiar stronicy – zamieszczono niepodpisaną, czarno-białą ilustrację, nawiązującą do treści danego fragmentu. Pierwsza przedstawia Hadesa siedzącego na tronie w Tartarze oraz osoby, z którymi rozmawia; druga – Zeusa, który przybył do Kory by wyznać jej miłość, w tle widoczny jest Hades na rydwanie, który prawdopodobnie podjął już decyzję o porwaniu ukochanej; trzeci – Persefonę i Hadesa w Tartarze tkwiących w miłosnym uścisku; czwarty – sąd na Olimpie nad Korą i władcą podziemia.

²⁶ Były to fotografie w różnych odcieniach szarości (w t. I – 12, w II – 8), zamieszczone na oddzielnych stronach. 16 z nich podpisano odpowiednimi cytatami podając stronę, z której pochodziły.

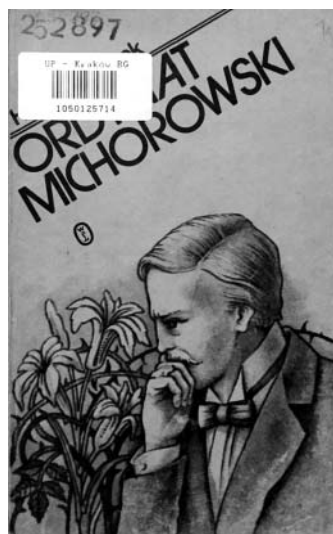
²⁷ Na osobnych stronach umieszczono osiem ilustracji w różnych odcieniach szarości. Wszystkie podpisano cytatami, podając stronę, z której pochodziły.

W większości publikacji pojawiły się ozdobne elementy graficzne oraz logo oficyny, głównie na stronie tytułowej, finaliki na końcu rozdziałów bądź całego tytułu. En tête możemy zauważyć w czterech edycjach (*Verte* z lat 1921, 1923, 1926 i 1927), dodatkowo w pierwszym wydaniu tekst rozpoczyna zdobiony inicjał. Szczególnie liczne i bogate są ozdobniki w jedy-nym napisanym przez Mniszkównę dramacie²⁸.

O autorach szaty graficznej edycji w latach II Rzeczypospolitej wiemy bardzo mało. Wiadomo tylko, że ilustracje do *Plutona i Persefony* z 1919 r. przygotował Bogdan Nowakowski (informacja ta widnieje na okładce) oraz że fotografię pisarki, umieszczoną we frontyspisie *Panicza* z 1928 r. wyko-nał Stanisław Drzewiński, którego zakład mieścił się w Warszawie przy ulicy Nowy Świat 15 (Niewiadomski, 2011).

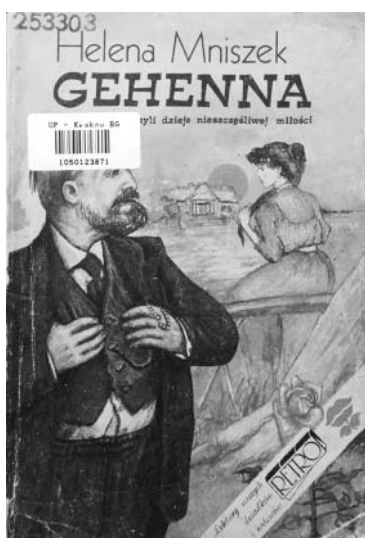
II. 13. I strona okładki *Trędowatej*, T. 1–2, Wydawnictwo Literackie, 1972 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie)

II. 14. I strona okładki *Ordynata Michorowskiego*, Wydawnictwo Literackie, Wyd. 1, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

²⁸ Ozdobniki w tekście występowały na początku i końcu każdego aktu. Cztery z nich (czarno-białe i umieszczone w ramkach) nawiązują do tematyki dramatu. Dwa pierwsze rysunki przedstawiają Hadesa na tronie w otoczeniu innych mieszkańców krainy umarłych oraz władcę podziemia na rydwanie. Dwa kolejne – Hadesa wraz z Korą na rydwanie oraz Demeter rozmawiającą z córką. Na następnych dwóch widzimy najprawdopodobniej postać Erosa (nawiązanie do miłości, która połączyła Persefonę i Hadesa), a na ostatnich – postacie kilku bogów na sądzie odbywającym się na Olimpie oraz parę zakochanych.

W okresie Polski Ludowej Wydawnictwo Literackie (podobnie jak większość innych) stosowało wypracowany, prosty schemat graficzny publikowanych książek. We wszystkich edycjach *Trędowatej* z lat 1972–1989 wykorzystano ten sam rysunek (twarz kobiecą), tyle że na różnym tle kolorystycznym, a na pierwszej stronie okładki *Ordynata Michorowskiego* z 1989 r. umieszczono ilustrację zamyślonego mężczyzny (tytułowego bohatera) na tle kwiatów. Żadna książka nie była ilustrowana, co wynikało ze słabego wyposażenia działu poligraficznego (brak specjalistycznych maszyn oraz słabej jakości papier powodował, że rysunki bardzo często były rozmazane, a ich kolorystyka odmienna od projektu) (Kurz, 2015). W podobnej konwencji zaprojektowano okładki edycji firmowanych przez pozostałe oficyny: na okładce *Gehenny* z 1989 r. widnieje starszy mężczyzna wpatrzony w piękną i młodą pasierbicę, Anię Tarłównę, a na okładce *Verte* z tegoż roku – elegancko ubrana kobieta. Wszystkie te ilustracje nawiązywały do treści utworów, a Wydawnictwo Literackie zadbało także, by w widocznym miejscu znalazły się na nich logo i nazwa ich firmy. W dwóch wypadkach na czwartej stronie okładki zamieszczono informacje bądź o treści utworu (*Ordynat Michorowski*, 1989), bądź na temat autorki (*Verte*, 1989).

II. 15. I strona okładki *Gehenny, czyli dziejeów nieszczęśliwej miłości*, Promotor SA, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

II. 16. I strona okładki *Verte*, Wydawnictwo „Artus”, 1989 (zdjęcie własne, ze zbiorów Biblioteki UP w Krakowie)

Wiadomo o trzech osobach zaangażowanych w opracowanie graficzne poszczególnych edycji. Byli to: Janusz Wysocki²⁹ (*Trędowata*, 1988), Kazimierz Wiśniak³⁰ (*Ordynat Michorowski*, 1989) oraz Mariusz Łukawski³¹ (*Verte*, 1989).

4. Nakłady i ceny

O nakładach książek Mniszkwówny – zwłaszcza opublikowanych przed II wojną światową – wiadomo bardzo mało. Tylko w *Prymijz* z 1912 r. pojawia się adnotacja, że był on niewielki. W ograniczonej liczbie egzemplarzy ukazała się także *Gehenna* z 1918 r.³² Jeśli chodzi o okres II Rzeczypospolitej, to jedyna informacja dotyczy edycji *Trędowatej* z 1926 r., w której podano, że tomy 1–2 ukazały się w nakładzie 22 tys. egzemplarzy, a tom 3 – w 15 tys. Nakłady w PRL były o rząd wielkości wyższe. O ile w 1972 r. *Trędowatą* opublikowano jeszcze w liczbie 40 tys. (+350) egz.³³ (Zychowiczowa, Skręt, 1973, s. 272), co nie zaspokoiło zapotrzebowania (aby nabyć powieść trzeba było mieć znajomości w księgarni, a ponadto książka rzadko trafiała do bibliotek publicznych), o tyle w 1988 r. już w 200 tys. egz., co przyniosło ogromne zyski nie tylko Wydawnictwu Literackiemu i legalnie prosperującym księgarzom, ale przyczyniło się też do zintensyfikowania działalności bukinistów (Siekierski, 2010, s. 166–168). Kolejne edycje *Trędowatej* miały nakłady po 100 tys. W 1989 r. *Ordynata Michorowskiego* wspomniana oficyna wydała w liczbie ponad 200 tys. egz. (łącznie z dodrukiem). Najwyższy nakład jednorazowy osiągnęło jednak *Verte*, wydane przez oficynę „Artus” w 650 tys. egz.

Równie mało wiadomo o cenach książek Mniszkwówny. Dunin słusznie zwraca uwagę, iż w XIX i pierwszej połowie XX w. informacji takich na egzemplarzu książki nie umieszczano. Można ją było za to odnaleźć w reklamach drukowanych w innych tytułach danego wydawnictwa (Dunin, 1982, s. 89). Właśnie z nich możemy się dowiedzieć, że opublikowane przez Idzikowskiego *Trędowata* oraz *Zaszumiąły pióra* kosztowały

²⁹ Wybitny grafik i malarz, urodzony w 1937 r. we Lwowie. Ukończył Liceum im. Jana Smoleńca w Bytomiu, w latach 1957–1963 studiował w krakowskiej ASP. Także w Krakowie prowadził pracownię, w której wystawiał własne dzieła (1976–1989). Wciąż współpracuje z wydawnictwami (*Galeria ESTA – Galeria Sztuki Współczesnej; Janusz Wysocki*).

³⁰ Znany grafik i rysownik, urodzony w 1931 r. w Łodzi. Studiował w ASP w Krakowie, jeden ze współzałożycieli Piwnicy pod Baranami, autor licznych scenografii, które przeszły do historii teatru. Współpracował także z wydawnictwami (Mokrzycka-Pokora, 2016).

³¹ Grafik urodzony w 1950 r. w Zakopanem. Studiował w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych (1969–1974) w Łodzi, potem podjął pracę na uczelni. Współpracuje m.in. z Muzeum Sztuki w Łodzi oraz Miejską Galerią Sztuki (Mariusz Łukawski).

³² W *Ordynacie Michorowskiej* z 1917 r. po zrebie głównym widnieje następująca informacja na jej temat: „Niewielki jej nakład, spowodowany brakiem papieru, zaleca natychmiastowe zamówienie, które przyjmuje każda polska księgarnia”, ale może to być tylko chwyt reklamowy.

³³ Na IV stronie okładki widnieje informacja, że nakład miał wynieść 100 tys. egz. W tym okresie papier był jednak reglamentowany i wydawnictwo nie otrzymało odpowiedniej jego ilości (Kurz, 2015).

po 2,50 rubla, a *Ordynat Michorowski* 1,60. Na trzytomowej *Trędowatej* z 1926 r. oraz dwutomowym *Ordynacie Michorowskim* z 1937 r. podano, że całość kosztuje 1 zł. Znane są za to ceny książek wydawanych w PRL-u (umieszczano je na IV s. okładki). *Trędowata* (1972) kosztowała 80 zł; *Trędowata* (1988, t. 1–2) – 1800 zł; *Gehenna...* (1989) – 10 000 zł; *Ordynat Michorowski* (1989), wyd. I – 2900 zł, dodruk – 3700 zł; *Trędowata* (1989), wyd. 3 (t. 1–2) – 2100 zł; *Trędowata* (1989), wyd. 4 (t. 1–2) – 4400 zł³⁴; *Verte* (1989) – 3500 zł. Ze względu na różne waluty i inflację bezpośrednie porównywanie przytoczonych wielkości nie ma sensu i wymagałoby zestawianie ich np. z aktualnym kosztykiem usług czy popularnych towarów.

Niemal wszystkie książki Mniszkówny miały oprawy miękkie (broszurowe), bez obwoluty. Choć narażało to je na szybsze zniszczenie, były one jednocześnie lekkie, poręczne, co sprzyjało ich upowszechnieniu i czytelnictwu (Dunin, 1982, s. 132–133). Z racji tego, że utwory autorki zaliczano do literatury popularnej, masowej, do ich produkcji wykorzystywano papier gorszej jakości³⁵ (Kurz, 2015).

Niewątpliwie omawiane publikacje zaliczyć można do użytkowych, bo albo nie miały dekoracyjnych okładek (i w zdecydowanej większości także materiału ilustracyjnego wewnątrz), albo ilustracje te pełniły przede wszystkim funkcje ekspresywną, tj. miały wzmocnić wymowę utworów, nawiązując bezpośrednio do ich treści. W edycjach przedwojennych używano rozmaitych elementów graficznych (m.in. finalików na końcu rozdziałów czy zrębów głównych, przy czym przeważały motywy kwiatowe i figuralne), na ogół powtarzalnych, które pełniły wyłącznie funkcje dekoracyjne (Ilustracja, 1971, szp. 951–953). Nieprzywiązywanie zbytnej uwagi do szaty graficznej (czego świadectwem może być to, że rzadko zamieszczano informacje o osobach odpowiedzialnych za wygląd książek) wynikało nie tylko z oszczędności, ale także z tego, że po teksty pisarki sięgali przede wszystkim ludzie o niezbyt wysokich kompetencjach, dla których mniej ważna była estetyka druku, a liczyła się przede wszystkim niska cena.

W książkach sprzed 1937 r. brakowało metryk drukarskich, a zatem informacji odnośnie nakładu, ceny i objętości. Dane te pojawiły się dopiero w publikacjach z okresu PRL-u.

³⁴ Nie ulega wątpliwości, że wydawanie powieści Mniszkówny, podobnie jak prozy iberoamerykańskiej oraz dzieł Sławomira Mrożka, spowodowało, że Wydawnictwo Literackie nie tylko przestało borykać się z problemami finansowymi, ale stało się jednym z największych i najlepiej prosperujących oficyn w kraju (Kurz, 2015).

³⁵ Tylko *Prymicję* z 1912 r. wydrukowano na papierze czerpanym, pochodzącym z Fabryki Papieru Dąbrowicy. Informacja na końcu książki o użyciu papieru holenderskiego, przygotowywanego ręcznie, wskazywała niewątpliwie na elitarność wydania (Dunin, 1982, s. 90).

Popularność pisarki trwa nadal. Świadectwem są liczne edycje jej utworów po przewrocie ustrojowym (w latach 1990–2014 co najmniej 51) (Ruch Wydawniczy w Liczbach, 2014). Przez krytyków i inteligentów wyśmiana, przez resztę zaczytywana i utożsamiana z kładką prowadzącą do innej rzeczywistości, a nawet traktowana jako „Królowa polskiej prozy”. Ponieważ mówi się, że książka żyje, o ile jest czytana, zatem: „Dniało. Wstawał świt...”.

5. Bibliografia książek Heleny Mniszek wydanych w Polsce w latach 1909–1989

Spis liczy 84 opisów o drugim stopniu szczegółowości (norma PN-82/N-01152/01 *Opis bibliograficzny książki* oraz zmiana PN-97/N-01152/0/A1). Zastosowałam układ chronologiczny, a w obrębie lat – najpierw alfabetyczny według tytułów, a następnie według kolejności ich wydań. Symbolem „*” oznaczałam 11 opisów przejętych ze źródeł. Zdecydowaną większość (73) sporządziłam z autopsji.

Wykorzystałam: katalogi centralne (NUKAT i KARO); katalogi bibliotek (Narodowej, Instytutu Badań Literackich PAN, Jagiellońskiej i Śląskiej); bazy („Przewodnika Bibliograficznego”, „Polskiej Bibliografii Literackiej”); kartotekę „Bibliografii polskiej 1901–1939” przechowywaną w BN; drukowane opracowania bibliograficzne: *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*. T. 3. *Mia–R*, [koordynacja całości R. Loth], Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2002; *Literatura Pozytywizmu i Młodej Polski. Hasła osobowe M–Ś*, oprac. zespół pod kier. Z. Szweykowskiego i J. Maciejewskiego, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977; „Polska Bibliografia Literacka” za poszczególne lata.

1909

1. [1] *Trędowata* : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Warszawa : [nakł. prywatny] ; skł. gł. Księgarnia Gebethnera i Wolffa ; Kraków : G. Gebethner i S-ka, 1909. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 20 cm

1910

1. [2] *Ordynat Michorowski* : powieść / Helena Mniszek. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1910. – 370 s. ; 19 cm

1911

1. [3] *Ordynat Michorowski* : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 368 s. ; 19 cm

2. [4] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 368 s. ; 19 cm
3. [5] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 2. – Kijów : Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 18 cm
4. [6] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 3. – Kijów : Księgarnia Leona Idzikowskiego, 1911. – 2 t. (508 ; 395 s.) ; 18 cm
5. [7] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – 311, [2] s. ; 20 cm
Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragiedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Głos ziemi.

1912

1. [8] Książęta boru / Helena Mniszek. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S.A. Krzyżanowski, 1912. – [4], 317, [2] s. ; 18 cm
Zawartość: Za późno; Książęta boru; Fedotka; Krzyże; Miesiące.
2. [9] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S.A. Krzyżanowski, 1912. – 352 s. ; 19 cm
3. [10] Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1912. – 2 t. (323, [1] k. tabl. ; 304, [16] s.) ; 19 cm. – Na k. tyt. brak oznaczenia tomu³⁶
4. [11] Prymicja : nowella / Helena Mniszek. – Kijów : Leon Idzikowski, 1912. – 57, [2] s. ; 20 cm
5. [12] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 4. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski ; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1912. – 2 t. (424, [1] ; 325, [1] s.) ; 18 cm
6. [13] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Kijów : Leon Idzikowski, 1912. – 311, [9] s. ; 19 cm
Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Ideal i pieniądz.

³⁶ W katalogach bibliotek odnaleźć można taki sam opis bibliograficzny tej publikacji, ale z adnotacją, że na stronie tytułowej umieszczono oznaczenie tomu. Na podstawie autopsji nie stwierdziłam innych różnic, dlatego też tego drugiego opisu nie uwzględniłam w bibliografii, a jedynie informuję, że takowy istnieje.

1914

1. [14] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Kijów : nakł. Księgarnia Leona Idzikowskiego ; Warszawa : Leon Idzikowski; Kraków : S. A. Krzyżanowski, 1914. – 2 t. ([4], 495 ; [4], 522 s.) ; 19 cm

1917

1. [15] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1917. – 171 s. ; 22 cm
2. [16] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1917. – 2 t. (320, [1] k. tabl. : il. ; 320 s.) ; 21 cm. – Wyd. za zezwoleniem Księgarni Leona Idzikowskiego w Warszawie

1918

1. [17] Czyciele szatana / Helena Mniszek. – Warszawa : nakł. Biblioteka Nowości ; skł. gł. Księgarnia Gebethner i Wolff, 1918. – 125 s. ; 16 cm
Zawartość: Obrazek I–VI; Jej zatrata gdyby.
2. [18] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Karola Rzepeckiego, 1918. – 2 t. (311 ; 348 s.) ; 21 cm
3. [19] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918. – 200 s. ; 19 cm
4. [20] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań: Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1918. – 2 t. (320 ; 320 s.) ; 21 cm

1919

1. [21] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 2 t. (243 ; 275 s.) ; 20 cm
2. [22] Pluton i Persefona : baśń fantastyczna na tle mitologicznem / Helena Mniszek. – Warszawa : skł. gł. Gebethner i Wolff ; Warszawa ; Lublin ; Łódź ; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1919. – [8], 172 s. ; 24 cm
3. [23] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 191, [3] s. ; 20 cm
4. [24] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : nakł. Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1919. – 175 s. ; 19 cm

1920

1. [25] Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1920. – 2 t. (224 ; 214, [1] s.) ; 20 cm

2. [26] Z ziemi łez i krwi : z autentycznych źródeł czerpane / Helena Mniszek. – Lublin : „Straż Kresowa”, [ca 1920]. – 24 s. ; 20 cm

1921

1. [27] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. (260 ; 291 s.) ; 24 cm
2. [28] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1921. – 179, [1] s. ; 19 cm
3. [29] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa, 1921. – 168 s. ; 20 cm
4. [30] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. w 1 wol. (253 ; 237 s.) ; 22 cm
5. [31] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921. – 2 t. w 1 wol. (175 ; 130 s.) ; 21 cm

1922

1. [32] Książęta boru : nowele / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 188, [2] s. ; 20 cm
Zawartość: Książęta boru; Fedotka; Krzyże; Miesiące.
2. [33] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 179, [1] s. ; 23 cm³⁷
3. [34] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 5. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 2 t. w 1 wol. (167, [1] ; 144 s.) ; 23 cm
4. [35] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 135 s. ; 20 cm
5. [36] Prawa ludzi / Helena Mniszek. – Lublin : nakł. Kazimierz Kotlarski, 1922. – 143, [1] s. ; 18 cm
Zawartość: Prawa ludzi; Za późno; Głos ziemi; Za wiarę (z autentycznych źródeł); Z ziemi łez i krwi (z autentycznych źródeł); W Sośnince; Orle pióro; Trzy nowele z życia Kościuszki (I. Nad Hudsonem, II. Przysięga Kościuszki, III. Szarża kosynierów).
6. [37] Sfinks / Helena Mniszek. – Warszawa : nakł. Stowarzyszenia Pracowników Księgarskich, 1922. – 285, [1] s. : err. ; 21 cm
7. [38] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 10. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 2 t. (278, [1] ; 205 s.) ; 23 cm

³⁷ Pierwsza z dwóch edycji oznaczonych jako wyd. 7 – druga pochodzi z 1923 r.

8. [39] Zaszumiały pióra / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1922. – 191, [1] s. ; 23 cm

Zawartość: Zaszumiały pióra; Tragedja Cesi; Połączeni; Zaczytana; W przedziale I klasy; „Panem et circenses”; Idea; Skarga jesiona; Legenda o przeznaczeniu; Ona odchodzi; In pleno; Nenufar; Zielona bryczka; Ideał i pieniądź.

1923

1. [40] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 6. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 22 cm

2. [41] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 179 s. ; 23 cm³⁸

3. [42] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923. – 2 t. w 1 wol. (171, [1] ; [2], 175 – 299 s.) ; 23 cm

1924

1. [43] *Książęta boru / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924.

2. [44] *Ordynat Michorowski / Helena Mniszek. – Wyd. 8. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924. – 179, [1] s.

3. [45] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1924. – 2 t. (219 ; 168, [1] s.)

4. [46] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Karola Rzepeckiego, 1924. – 2 t. (231, [1] ; 184 s.) ; 18 cm

1925

1. [47] Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 22 cm

2. [48] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 9. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 179 s. ; 24 cm

3. [49] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 473, [7] s. ; 23 cm

4. [50] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 12. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (231, [1] ; 184) ; 22 cm

³⁸ Druga z dwóch edycji oznaczonych jako wyd. 7. – pierwsza pochodzi z 1922 r.

5. [51] * Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1925. – 2 t. (232 ; 184 s.) ; 22 cm³⁹

1926

1. [52] *Gehenna : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 8. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 21 cm⁴⁰

2. [53] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. (213, [1] ; 171 s.) ; 23 cm

3. [54] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 10. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 179 s. ; 22 cm

4. [55] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 6. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. w 1 wol. (149; [3], 154–286) ; 23 cm

5. [56] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 3 t. (125, [1] ; 127, [1] ; 121, [1] s.) ; 17 cm. – Wyd. filmowe

6. [57] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1926. – 2 t. w 1 wol. (171 ; [2], 175 – 299 s.) ; 23 cm

1927

1. [58] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 359, [1] s. ; 20 cm

2. [59] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 359, [1] s. ; 20 cm

3. [60] Królowa Gizella : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (164 ; 131, [5] s.) ; 23 cm

4. [61] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 4. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 135 s. ; 23 cm

5. [62] Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 14. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (231, [1], 12 k. tabl. ; 184, 8 k. tabl. s.) ; 20 cm

6. [63] Verte : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 5. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. w 1 wol. (295 s.) ; 23 cm

³⁹ Z autopsji opisałam tylko t. 1.

⁴⁰ Z autopsji opisałam tylko t. 2.

7. [64] *Gehenna : powieść / Helena Mniszkówna. T. 1–2. – Wyd. 9. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1927. – 2 t. (224 ; 250 s.) ; 23 cm

1928

1. [65] Kwiat magnolji / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 164, [1] ; 20 cm

Zawartość: Kwiat Magnolji; Ajudzi Sadio Oktohami; Prymicja; Zwid nocy śnieżnej.

2. [66] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 12. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 179 s. ; 23 cm

3. [67] Panicz : powieść : dwie części w jednym tomie / Helena Mniszek. Cz. 1–2. – Wyd. 7. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 2 t. w 1 wol. (287 s.) ; 23 cm

4. [68] *Trędowata : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Wyd. 15. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928.

1929

1. [69] *Panicz : powieść / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1929. – 2 t. (205, [1] ; 239 s.) ; 18 cm

2. [70] Powojenni / Helena Mniszek. T. 1–2. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1929. – 2 t. w 1 wol. (206 ; 239) ; 18 cm

1930

1. [71] Dziedzictwo : powieść / Helena Mniszek. – Wyd. 3. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 359 s. ; 20 cm

2. [72] *Ordynat Michorowski / Helena Mniszek. – Wyd. 13. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 179 s.

3. [73] Pustelnik : powieść / Helena Mniszek. – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1930. – 135 s. ; 24 cm

1931

1. [74] Magnesy serc / Helena Mniszek. – Warszawa : Towarzystwo Wydawnicze „Rój”, 1931. – 232, [1], 10, [1] s. ; 21 cm

1937

1. [75] Ordynat Michorowski : powieść / Helena Mniszek. – Warszawa : Wydawnictwo Michała Arcta, 1937. – 2 t. w 1 wol. (79, [1] ; [2], 83–150 s.) ; 24 cm⁴¹

⁴¹ Być może ze względu na to, że jak sygnalizowano w pracy, edycję tę wyposażono w dwie zupełnie różne rodzaje okładek, były to jednak dwa osobne wydania.

2. [76] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek. T. 1–4. – Warszawa: Wydawnictwo Michała Arcta, 1937. – 4 t. w 1 wol. [?] (109, [3] ; 113–220, [2] ; 225–335 ; 337–432, [1] s.) ; 22 cm. – Współopr.⁴²

1972

1. [77] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; posł. T. Walas. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1972. – 463, [4] s. ; 24 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911

1988

1. [78] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 2. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1988. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Bibliogr. w t. 2 s. 319. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911

1989

1. [79] *Gehenna, czyli dzieje nieszczęśliwej miłości* / Helena Mniszek. – Warszawa : Promotor, 1989. – 483, [1] s. ; 24 cm. – (Retro: Lektury naszych dziadków i rodziców). – Tekst wg Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1923

2. [80] *Ordynat Michorowski : powieść* / Helena Mniszek. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 223, [1] s. ; 20 cm. – Tekst wg Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308020216

3. [81] *Ordynat Michorowski : powieść* / Helena Mniszek. – [Wyd. 1 dodr.]. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1898. – 223, [1] s. ; 20 cm. – Tekst wg Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308020216

4. [82] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 3. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 8308021956

5. [83] *Trędowata : powieść* / Helena Mniszek ; [posł. T. Walas]. T. 1–2. – Wyd. 4. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 2 t. (399, [1] ; 317, [2] s.) ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 3, Kijów : Leon Idzikowski, 1911. – ISBN 0308021956

6. [84] *Verte* / Helena Mniszek [Mniszkówna]. – Łódź : Wydawnictwo „Artus”, 1989. – 380 s. ; 21 cm. – Tekst wg wyd. 5, Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1921.

⁴² W katalogu BN znajdują się też trzy opisy tego wydania z adnotacją „Powiel.” (1. *Trędowata : powieść*. T. 1. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – 109, [3] s. ; 22 cm. – Powiel. 2. *Trędowata : powieść*. T. 2. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – s. [2], 115–220, [1] ; 25 cm. – Współopr. z 1, 3. – Powiel. 3. *Trędowata : powieść*. T. 3. / Helena Mniszek. – Warszawa: M. Arct, 1937. – s. [2], 227 – 431, [1] ; 25 cm. – Współopr. z 1–2. – Powiel.). Są to odbitki kserograficzne *Trędowatej* z 1937 r. w formacie A4. Oryginały mają akcesję „St. z.” (stary zasób), natomiast kopia – „1970 R.2”, co oznacza, iż wykonano ją w latach 70. jako formę zabezpieczenia oryginału.

Bibliografia

- Albrecht-Szymanowska W., Olszewski, M. (1983). Karol Rzepecki. W: A. Gąsiorowski (red.), *Wielkopolski słownik biograficzny* ([wyd. 2], s. 641). Warszawa, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Białynicka-Birula, J. (1974). Tadeusz Marczewski. W: E. Rostworowski (red.), *Polski słownik biograficzny* (t. 19 z. 4 [og. zb.] 84, s. 612–613). Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Bujnicka, M. (1998). Feministki czytają „Gehennę” Heleny Mniszkówny. *Ruch Literacki*, 1, 55–64.
- Bujnicka, M. (2006). Mniszkówna Helena. W: T. Żabski (red.), *Słownik literatury popularnej* (wyd. 2 popr. i uzupełn., s. 386–387). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Bujnicka, M. (1988). Romans popularny – „Trędowata”. Propozycja lektury. *Literatura Ludowa*, 2, 21–39.
- Cenzura PRL. (2002). *Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951 r.* (posł. Z. Żmigrodzki). Wrocław: Wydawnictwo „Nortom”.
- Darkiewicz, M. (1993). Moja babcia – Helena Mniszek. W: H. Mniszek, *Słońce* (s. 7–12). Warszawa: Wydawnictwo „Dar”.
- Dunin, J. (1992). *Odpis jako forma rozpowszechniania tekstów*. W: J. Kostecki, A. Brodzka (red.), *Piśmiennictwo – systemy kontroli – obiegi alternatywne* (t. 2, s. 151–162). Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Dunin, J. (1974). *Papierowy bandyta. Książka kramarska i brukowa w Polsce*. Łódź: Wyd. Łódzkie.
- Dunin, J. (1982). *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.
- Galeria ESTA – Galeria Sztuki Współczesnej. (b. r.). Pobrane 16 listopada 2014, z: <http://www.galeria-esta.pl/artysta.php?id=27>
- Helena Mniszkówna. (2016). W: *Wikipedia*. Pobrane 15 stycznia 2017, z: http://pl.wikipedia.org/wiki/Helena_Mniszk%C3%B3wna
- Ilustracja* (1971). W: A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (szp. 951–953). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Janusz Wysocki. W: *Facebook* [Fan page]. (b. r.). Pobrane 16 listopada 2014, z: <https://www.facebook.com/janusz.wysocki.9/about>
- Kalita, T. (1993). *Mniszkówna*. Londyn–Warszawa: Usługi Wydawnicze UNICORN.
- Kondek, S.A. (1999). *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kostecki, J. (2008). Czytelnik w świecie wartości. W: M. Skalska-Zlat, A. Żbikowska-Migoń (red.), *Dokument, książka i biblioteka w badaniach naukowych i nauczaniu uniwersyteckim*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Kurz, A. (2015). Wywiad z Andrzejem Kurzem – dyrektorem Wydawnictwa Literackiego w latach 1971/81 oraz 1982/1990 przeprowadzony przez autorkę 5 czerwca 2015 r.

- Kuszęjko, J. (1993). *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Lewczuk, J. (2003). *Dama polskiego romansu. (Rekonstrukcja biografii Heleny Mniszek w świetle jej utworów)*. Zembrów: Nakł. Autorki.
- Mariusz Łukawski. (b. r.). Pobrane 24 kwietnia 2015, z: https://www.asp.lodz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=213:mariusz-lukawski&catid=122:l&Itemid=209
- Masłoń, K. (2009). Ogniw Edwarda Słońskiego. W: Rp.pl. Pobrane 8 czerwca 2015, z: <http://www.rp.pl/artykul/298322.html>
- Mokrzycka-Pokora, M. (2016). Kazimierz Wiśniak – życie i twórczość. W: *Culture.pl*. Pobrane 16 listopada 2014, z: <http://culture.pl/pl/tworca/kazimierz-wisniak>
- Mrowczyk, E. (1996). Romans popularny na pograniczu parodii. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Literatura i Kultura Popularna*, 5, 57–65.
- Niewiadomski, P. (2011). Leksykon fotografów warszawskich 1845–1945. [Post na blogu]. Pobrane 15 stycznia 2017, z: <http://atelierwarszawskie.blogspot.com/2011/08/drzewinski-stanisaw.html>
- Pawlak, E. (2010). „A co lepsze: czy świat złudzeń, czy świat marzeń, czy świat rzeczywistości?...” – szkic biograficzny Heleny Mniszek. W: A. Szaniawska, C. Miazek, G. Osiał (red.), *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010* (s. 214–227). Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Pawlicki, A. (2001). *Kompletna szarość. Cenzura w latach 1965–1972. Instytucje i ludzie*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Rowicka, M. (2014). *Wydawnicze i cenzuralne losy twórczości Adama Mickiewicza w okresie zaborów*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Rowicka, M. (2013). Wydawnicze losy twórczości Juliusza Słowackiego w latach 1830–1914. *Roczniki Biblioteczne*, 57, 45–76.
- Rój, Towarzystwo Wydawnicze „R”. (b. r.). Pobrane 24 kwietnia 2015 z: <http://www.eduteka.pl/doc/roj-towarzystwo-wydawnicze-r>
- Ruch Wydawniczy w Liczbach* (t. 60). (2014). Warszawa: Biblioteka Narodowa. Pobrane 15 kwietnia 2016, z: <http://ksiegarnia.bn.org.pl/pdf/RWwL.pdf>
- Siekierski, S. (2010). Próba antropologicznej analizy poczytności „Trędowatej”. W: A. Szaniawska, C. Miazek, G. Osiał (red.), *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010* (s. 158–168). Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Stępnik K., Gabryś, M. (red.). (2009). *Helena Mniszkówna*. Lublin: Wydawn. UMCS.
- Szaniawska A., Miazek C., Osiał, G. (red.). (2010). *Helena Mniszkówna. Materiały z sesji zorganizowanej z okazji setnej rocznicy przybycia pisarki na Ziemię Łukowską, 26 maja 2010*. Łuków: Tow. Przyjaźni Ziemi Łukowskiej.
- Szweykowski Z., Maciejewski, J. (oprac.). (1977). *Literatura Pozytywizmu i Młodej Polski. Hasła osobowe M–Ś*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Towarzystwo Wydawnicze „Rój” (1971). W: A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski (red.), *Encyklopedia wiedzy o książce* (szp. 2546–2547). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wachowicz, B. (1976). Mniszkówna Helena. W: E. Rostworowski (red.), *Polski słownik biograficzny* (t. 21 z. 3 [og.zb.] 90 s. 489). Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wojasz, I. (2003). Gebethner i Wolff – największa polska firma księgarsko-wydawnicza drugiej połowy XIX i pierwszej XX w. W: J. Myszkowska (red.), *Warszawscy wydawcy* (s. 7–19). Warszawa: Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy, Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego.
- Wysocka, B. (1990). *Kultura literacka Wielkopolski w latach 1919–1939*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza.
- Zielińska N., Zieliński, K. (2003). Prasowe inicjatywy wydawnicze Towarzystwa Straży Kresowej w latach 1918–1922. *Studia Bibliologiczne Akademii Świętokrzyskiej*, 7, 63–79.
- Zieliński, S. (1972). Trędowata! Trędowata! *Nowe Książki*, 21, 28.
- Zychowiczowa S., Skręt, R. (1973). *Bibliografia publikacji Wydawnictwa Literackiego [19]53–72*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Żabski, T. (2006). Literatura popularna. W: T. Żabski (red.), *Słownik literatury popularnej* (wyd. 2 popr. i uzupeł., s. 310–316). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Żółkiewski, S. (1973). *Kultura literacka 1918–1932*. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Barbara Wąsik

Helena Mniszkówna's works – history of publishing in the years 1909–1989

Abstract

The aim of this article is to present the history of editorship done upon the works of Helena Mniszkówna (the emblematic writer of Polish popular literature addressed to women) in the years 1909–1989, that is from the first edition of *Trędowata* to the symbolic end of Polish People's Republic. The research materials constitute of paper editions from Poland in its historical borders and Kiev because that is where the first works of the writer were published. The issues that were characterized include: book range during the whole period and in selected subperiods (i.e. during the time of partitions, Second Republic of Poland and Polish People's Republic), chronology and geography of specific issues, participation of particular companies in making the work of Mniszkówna available to readers, the formal qualities of each issue and their artwork (mainly the covers and illustrative material). The appendix is composed of bibliographic collation of Mniszkówna's books from the given period.

Key words: Helena Mniszek (Mniszkówna), frequency of issues, chronology of issues, geography of editing, book market and publishing analysis, first printings, Second Polish Republic, Polish People's Republic, formal qualities of editorial work, co-creators of a book